

Prostor za moža iz zanke

ALENKA PUHAR

7. 12. 2005
DELO

„Konec novembra je Slovenska matica pripravila dopoldan, posvečen Narteju Velikonji. Mož, ki je leta 1945 končal življenje pred strelskim vodom, v mogočnem »čiščenju«, ki se ga je lotila nova revolucionarna oblast, je bil pisatelj in uradnik (v različnih uradih banovine). Njegova dela so bila usmrčena hkrati z avtorjem, se pravi prepovedana, mnoga uničena. Po padcu komunizma je bilo marsikaj ponatisnjeno, a vprašanje je, koliko se je prijelo.“

Sevda se kaže vprašati, ali je tako obujanje in interpretiranje smiselno. Je lahko kaj več kot dejanje pietete? Sodeč po tem, kar se je zgodilo v dvorani Slovenske maticе, je. Dvorana je bila polna in občinstvo nadvse pozorno. Referenta sta bila dva: **Helga Glušič** je predstavila literarno delo Narteja Velikonje (ime izhaja iz Leonarda ali Lenarta), **Boris Mlakar** pa je orisal njegovo življenje, ki se je tako tragično končalo. O koncu je umestno povedati vsaj tole: Maja 1945, mesec dni pred 54. rojstnim dnevom, na dan srebnega jubileja poroke, so Narteja Velikonjo aretirali, ga v večji skupini pred vojaškim sodiščem obsodili na smrt in takoj zatem ustrelili. Skupina enajstih, ki so jih obsodili, je bila precej raznorodna, Velikonji so lahko očitali samo verbalne delikte (z izgovorjeno in pisano besedo), presenetljivo pa je tudi to, da so pred vojaško sodišče postavili invalida – Velikonja je imel desno stran telesa hromo.

Prestop k literarnim besedam: Helga Glušič je pisatelja Narteja Velikonjo predstavila kot avtorja,

ki ga je nekoliko težko ujeti z oznako, nato pa se je lotila opisa s priznavalno mešanico čudenja in občudovanja. K temu je očitno prispevalo prenizko in neustrezno pričakovanje. Narte Velikonja se je (kadar se sploh je) pojavljal označen kot avtor ljudskih povesti, večerniških zgodb, črtic za otroke – žanrov torej, ki ne rangirajo posebno visoko. Glušičeva je v njem našla precej več in nekaj drugega. Nepričakovana drugačnost je že v tonu. Čeravno je avtor katoličan, uradnik, konservativen človek, invalid, je nagnjen k humorju, ironiji, sarkazmu, tudi k avtoironiji. To nevtralizira celo tiste prvine, ki so precej cankarjanske, predvsem pa žanrsko postavlja pisatelja na posebno mesto v slovenski literarni geografiji, ki je rada poučna in sentimentalna.

Nenavadno je tudi to, da Velikonjo izjemno zanimajo zločini, grehi, temne sence preteklosti. Še med prvo svetovno vojno sta se Izidorjem Cankarjem lotila kriminalke, cepljene z vohunsko zgodbo in leta 1917 objavila, pod psevdonimom Ivan Dolenc, *Albansko špijonko*. Najbolj znano Velikonjevo delo, *Višarska polena*, velja za kmečko povest, Glušičeva pa v njej opaža veliko podobnosti z angleškimi kriminalkami; v njej gre

za dvojen umor, ki se počasi rešuje in nepričakovano razreši. Tudi mnoge Velikonjeve novele se ukvarjajo z zločini, sumi, nevarnostjo, slabo vestjo. Za nameček so v glavnem napisane večše, z izrazitim psihološkim darom in s spoštovanjem do bralcev. Ne podcenjujejo njihove bistrosti in ne žaliyo jih s propagando. V izrazu je Velikonja skop in nič ne dvomi, da bodo znali sami sklepati, umevati in doumeti, kaj se dogaja. Novela

Fotografija iz arhiva družine Velikonja

NARTE VELIKONJA – Pisatelj in pravnik; njegova življenjska pot je bila zgodba o sposobnem fantu s podeželja, ki se je povzpел med elito, nato pa se je junija 1945 pred strelskim vodom prelomila v tragedijo.

Zanka, ki govori o atentatu oziroma slutnji, da se bliža uboj, izveden po seznamu v neki beležnici, se zdi Helgi Glušič odlična upodobitev moreče vojne atmosfere. Takole, v sinkopiranem ritmu se začne:

»Nenadoma je planil pokonci in zastrmel v temo. Nič. Vsenaokoli

mir. Niti koraka ni čul na ulici. A vendar. Saj je vse videl, kakor bi gledal skozi okno. In potem je bil nenadoma v sobi. Saj je govoril z njim, saj ga je pahnil skozi vrata in vrata zaloputnil, saj mu je oni zagrozil, saj ga je oni sunil, saj se mu je zarežal. Nič, nikjer nič.«

Potem je še močno drugačen Velikonja. Tisti, ki je rad pisal humorne črtice, ljubeznive vinjete in ki je zbiral anekdote. S tem se je baje ukvarjal zato, da je kaj zaslužil – a morda so te ocene krivi literarni kritiki, ki pri nas po tradiciji omalovažujejo vse, kar ni s tragiko zaznamovano. Tako je ob srečanju z Abrahamom zapisal »Ne vem, ali si je že kdo čestital k petdesetletnici sam?«, za uvod pa dodal: »Vse stvari o petdesetletnici sem napisal, ker so prišli k meni, naj jim napišem. Potem pa prostora niso imeli: Bog jim povečaj prostor.« Kasnejše pomanjkanje prostora je seveda drugačnega izvora – Velikonja je bil izrazit antikomunist, kar je razložno izpovedoval v radijskih predavanjih, ki so potem izšla kot *Malikovanje zločina* (1944). V zadnjih petnajstih letih so mu ponatisnili *Višarska polena*, *Humoreske in satire* ter zbirko novel *Ljudje in zanke*. Pisatelji so ga rehabilitirali po svoje. Ob odkritju spominske plošče na rojstni hiši Dolu/Predmeji mu je Dane Zajc na oni svet poslal glas:

»Pisatelj Narte Velikonja, sprejemamo te nazaj v deželo, ki je tvoja dežela. V tisto deželo, iz katere si bil izgnan in izbrisan. V deželo, ki ji z upanjem in zaupanjem zarisujemo meje in obrise. Zapisujemo te v samostojno Slovenijo. Niso ti več potrebne državljanske in lastninske pravice. Nič niso pomagale tistim, ki so ti jih vzeli. Nič jim ni pomagalo hudodelsko sodišče, ki te je obsodilo na smrt.«

Leta 1937 je nadškof dr. Anton Jeglič na Brezjah zbral svoje sorodstvo in tako so se ovekovčile družine Jeglič, Velikonja in Stanovnik. Narte Velikonja sedi drugi v drugi vrsti, njegova žena Ivanka Jeglič Velikonja stoji druga v tretji vrsti, njuni otroci pa so tu in tam, večina jih sedi na tleh v prvi vrsti.